

Politeja

Nr 2(77), 2022, s. 295-310

<https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.77.13>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Weronika GÓRNICKA

w.gornicka@gmail.com

TEORIA KRYTYCZNA JAKO NARZĘDZIE KREOWANIA DZIAŁANIA POLITYCZNEGO NA PRZYKŁADZIE PARTII PODEMOS

ABSTRACT Critical Theory as a Tool for Creating Political Action on the Example of the Podemos Party

The main objective of the article is to analyze the theoretical basis of the creation of political activity based on the case of the Spanish party Podemos, which can be treated as a theoretical construct transferred to political reality by means of tools derived from the research experience of its creators, especially Pablo Iglesias Turrión and Íñigo Errejón Galván. By interpreting reality on the basis of theories derived from the post-Marxist paradigm, an entity has been created with nationwide influence that affected the nature and direction of political activity taken by both politicians and citizens. The study aims to demonstrate the validity, feasibility, and conditions of applying solutions based on theoretical aspects.

Keywords: Podemos, political theory, political action, post-Marxist theory, integral theory

Słowa kluczowe: Podemos, teoria polityczna, działanie polityczne, post-marksizm, teoria integralna

Analizując utrwalenie paradygmatu marksistowskiego w teoretycznych badaniach współczesnej politologii, Łukasz Młyńczyk zauważa konieczność demitologizacji twierdzenia, zgodnie z którym *posiłkowanie się marksizmem w poznaniu naukowym jest naznaczone ideologizacją samych badań*¹, co w połączeniu z podstawami metodologicznymi teorii krytycznej powodowało umieszczenie tego nurtu na analitycznym marginesie². Gdy w 2014 roku za sprawą liderów partii Podemos do hiszpańskiego dyskursu politycznego włączona została terminologia wywodząca się z koncepcji Ernesta Laclaua, Chantall Mouffe, Antonia Gramsciego i Karola Marksa, obserwowalna była natychmiastowa ideologiczna interpretacja działania ugrupowania, wiążąca aktywność tego podmiotu ze specyfiką funkcjonowania dyktatur południowoamerykańskich. Uproszczone i spłycone postrzeganie dorobku szkoły krytycznej zostało w powszechnym pojmowaniu sprowadzone do pejoratywnie rozumianego populizmu i koncepcji walki klas, której celem było przekształcenie Hiszpanii w drugą Wenezuelę. Prowadzone naukowe analizy dotyczące specyfiki ugrupowania pozostawały na uboczu dyskusji dotyczącej przekształceń zachodzących w obrębie hiszpańskiej sceny politycznej, koncentrując się głównie na jego populistycznym charakterze i relacji z Ruchem Oburzonych. Stworzona przez pracowników Wydziału Nauk Politycznych i Socjologii Uniwersytetu Complutense de Madrid partia stanowi jednak badawczo interesujący przykład realizacji jednego z głównych postulatów tego nurtu, którym jest zaangażowane podejście badacza, mające na celu zmianę zastanej rzeczywistości³.

Ze względu na poddawany badaniu casus niniejszy artykuł, mający na celu analizę teorii jako narzędzia kreowania działania politycznego, w naturalny sposób odwołuje się do perspektywy krytycznej. Przypadek Podemos, który łączy bezpośrednio zaangażowanie badacza w proces zmiany z wdrażaniem wypracowanych przez niego rozwiązań, umożliwiła pełnowymiarowe badanie koncentrujące się na pytaniu: jakie są uwarunkowania i możliwości wykorzystywania treści teoriopolitycznych w procesie kreowania działania politycznego? W ramach weryfikowanej w toku analizy hipotezy przyjmuje się możliwość implementowania do rzeczywistości działań, które mają swoje podstawy w założeniach teoretycznych, a kształtowane są w relacji do aktualnej sytuacji politycznej. Kluczowymi elementami determinującymi ich efektywność są poziom wiedzy oraz umiejętności analityczne podmiotu wdrażającego, jak również umiejętność kreacji praktycznych rozwiązań i metod adekwatnych do możliwości stworzonych przez zachodzące procesy. Warto podkreślić, iż tego typu aktywność osadzona jest

¹ E. Młyńczyk, *Analiza u źródeł poznania teorii polityki i metodologii badań politologicznych w Polsce. Czy można i należy odseparować naukę od ideologii?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia” 2015, vol. 22, nr 2, s. 86.

² M. Mikołajczyk, *Niektóre pojęcia i słowa klucze teorii krytycznej*, „Teoria Polityki” 2018, nr 2, s. 75; D. Held, *Introduction to Critical Theory. Horkheimer to Habermas*, Berkeley, CA 1980.

³ P. Borowiec, *W stronę konstruowania teorii o polityce – szansa lepszego zrozumienia fenomenu polityki*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2017, t. 23, s. 10; por. A. Nieto-Galan, *Antonio Gramsci Revisited. Historians of Science, Intellectuals, and the Struggle for Hegemony*, „History of Science” 2011, vol. 49, nr 4.

w określonych strukturach wartości i podlega ewaluacji na podstawie sprecyzowanych kryteriów, zdefiniowanych jako ramy i elementy składowe danej teorii.

W związku z typowo idiograficznym charakterem analizy należy zauważyć, iż kluczowym zagadnieniem jest przede wszystkim ustalenie punktów wyznaczających możliwość i konsekwencje zastosowanych rozwiązań w konkretnym kontekście historycznym i kulturowym. Działalność ugrupowania nie stanowi potwierdzenia prawidłowości wykorzystywanych konceptów teoretycznych – ich zasadność wynika wyłącznie z interpretacji i wewnętrznych przekonań badacza. Jednocześnie odwołanie do koncepcji teorii krytycznej, wynikające z perspektywy naukowej założycieli Podemos, nie wyklucza skuteczności i zasadności wdrażania teorii wywodzących się z innych nurtów badawczych.

PRAKTYCZNE ASPEKTY TEORII POLITYCZNYCH

Ścieżka rozwoju Podemos, mająca zakorzenienie w rewolucyjnych koncepcjach nowej lewicy, ma jednak charakter odwrócony w stosunku do etapów jej konstruowania. Jak podkreśla Artur Laska: *początkowo idee Nowej Lewicy były wynikiem pomysłów i przemyśleń grupy intelektualistów, krytycznie nastawionych do różnych form degeneracji kapitalizmu – była to tak zwana lewica intelektualna. Następnie do głosu doszły postulaty podnoszone przez radykalnie nastawioną młodzież, zwłaszcza studentów kontestujących w latach sześćdziesiątych – przy czym działacze tych ruchów także odwoływali się do postulatów lewicy intelektualnej*⁴. W analizowanym przypadku nie można przyjąć, iż liderzy hiszpańskiego ugrupowania stworzyli intelektualne podstawy ruchu rewolucyjnego – cała inicjatywa formowania partii bazowała na wykorzystaniu potencjału ruchów kontestujących, zogniskowanych wokół ukształtowanego w 2011 roku Ruchu Oburzonych (Los Indignados/ Ruch 15-M). Krytyczny potencjał wytworzony w społeczeństwie, skoncentrowany na negowaniu zasadności dotychczasowej struktury i kierunków działania klasy politycznej, połączony z wprowadzeniem postulatów nowych socjocentrycznych rozwiązań w obrębie kultury politycznej, posiadał elementy rewolucji kulturowej. Co istotne, kumulował w sobie żądania wysuwane przez zróżnicowane grupy zarówno wiekowe, jak i społeczne oraz zawodowe, w czym krytycznie zorientowani badacze mogli dostrzegać wytworzenie poczucia jedności połączonego z dążeniem do przekształcenia obowiązującej *struktury potrzeb i możliwości ich zaspokojania*⁵. Ruch Oburzonych stworzony został z kompilacji determinant ekonomicznych (kryzys ekonomiczny) i wolnościowych (ograniczenie wolności w Internecie), zespolonych niezadowolaniem ze sposobów i efektywności funkcjonowania elit politycznych, co w połączeniu ze skalą protestów stanowiło intrygujący badawczo proces.

⁴ A. Laska, *Doktryna i ruchy Nowej Lewicy wobec kapitalistycznej cywilizacji industrialnej*, [w:] *Pomiędzy kontynuacją a zmianą. Studia z myśli politycznej. W darze profesorowi Andrzejowi Wojtasowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Waskan, Bydgoszcz 2012, s. 177.

⁵ H. Marcuse, *Porażka nowej lewicy*, „Nowa Krytyka” 2012, nr 29, s. 7.

Ruch 15-M o wiele więcej możliwości otwierał jednak dla badaczy zorientowanych na aktywność w sferze *praxis*⁶ – poziom kontestacji oraz wewnętrznej organizacji Oburzonych spełniał teoretyczne warunki brzegowe rewolucji kulturowych oraz Gramsciańskiego momentu historycznego, co biorąc pod uwagę poglądy liderów Podemos, mogło dawać podstawy do praktycznego wykorzystania wykształconej sytuacji poprzez zaangażowanie i przekształcenie wytworzonego potencjału w realną i skonkretyzowaną siłę polityczną. Empiryczna eksploracja procesów zachodzących w Wenezueli, Boliwii czy Meksyku stanowiła w tym przypadku kwalifikator możliwości teoretycznych, jakie w zaistniałych okolicznościach można było wdrożyć. Wyznacznikiem dla teorii jako narzędzia konstruowania działania politycznego był zatem nie tylko paradygmat krytyczny, determinujący kierunki badań Pabla Iglesiasa, Íñiga Errejóna czy Juana Carlosa Monedero, ale również personalne doświadczenie możliwości wdrażania rozwiązań wynikających bezpośrednio z koncepcji teoriopolitycznych⁷.

Osobiste zaangażowanie powyższych badaczy w procesy zachodzące w państwach Ameryki Południowej w połączeniu z dominującymi wartościami lewicowymi w zakresie aksjonormatywnym przyczyniły się do stygmatyzacji ugrupowania, stawiając znak równości pomiędzy proponowanymi przez Podemos rozwiązaniami a specyfiką wspomnianych państw. W dyskursie publicznym pomijano aspekt związany z naukowymi determinantami i wyznacznikami obranego kierunku działań, co w konsekwencji powodowało uproszczony przekaz dotyczący charakteru podmiotu, bazujący na przesłankach czysto ideologicznych. Tymczasem odnosząc się do wartości rozwiązań teoretycznych, Pablo Iglesias podkreślał, iż duża część działaczy lewicowych poszukiwała w książkach uniwersalnych rozwiązań dla konkretnych problemów. Implementacja proponowanych remediów nie uwzględniała natomiast specyfiki rzeczywistości politycznej, do której miała zostać aplikowana, co ostatecznie doprowadziło do zubożenia wartości i wyczerpania politycznego potencjału lewicy. Jego zdaniem *polityka wiąże się z podejmowaniem decyzji, które są bardzo złożone. Każdy kontekst jest odmienny. Doświadczenia konkretnych państw mogą być użyteczne w wypadku wdrażania ich w różnych warunkach. Jednak każdy, kto myśli, że dany problem zostanie za niego rozwiązany w książce lub że należy zrobić dokładnie to samo, co zrobiono w innym miejscu, nie chce tak naprawdę wziąć odpowiedzialności za złożoność i trudność uprawiania polityki*⁸. Powyższa perspektywa nie stoi jednak w sprzeczności z założeniem o uporządkowanym charakterze rzeczywistości społecznej, w tym politycznej, co wynika z występowania określonych prawidłowości, pozwalających uchwycić jej regularność, a w konsekwencji umożliwiających przewidywalność zachowań politycznych, stanowiących podstawę współczesnej teorii polityki⁹.

⁶ Na temat pragmatycznego wykorzystania badań społecznych zob. J. Bohman, *Theories, Practices, and Pluralism. A Pragmatic Interpretation of Critical Social Science*, „Philosophy of the Social Sciences” 1999, vol. 29, nr 4.

⁷ Zob. P. Borowiec, *Konsekwencje twierdzenia, że „to nie przedmiot konstytuuje teorię, ale teoria swój przedmiot” oraz czy badanie zjawisk politycznych może się obyć bez wstępnej teorii?*, [w:] *Odmiany współczesnej nauki o polityce*, t. 1, red. P. Borowiec, R. Klosowicz, P. Ścigaj, Kraków 2014.

⁸ J. Rivero, *Conversación con Pablo Iglesias*, Madrid 2014, s. 81 [tłumaczenie własne].

⁹ J. Nocoń, *Metodologiczne podstawy współczesnej teorii polityki*, „Świat Idei i Polityki” 2006, t. 6, s. 10.

Potwierdza jedynie, iż *uniwersalne generalizacje w nauce są stanem pożądanym, jednak nie można dowieść na gruncie politologii, jak i wielu innych nauk, że mamy do czynienia z niezawodnym rezultatem zaobserwowania pewnej regularności faktów. Dostrzeganie przyczyn zaistnienia badanego zjawiska politycznego poprzez wyodrębnienie prawidłowości płynących z faktów jest jedynie stanem przejściowym i fragmentarycznym [...]. Sytuacja, w której znajduje się podmiot badający, jest często konsekwencją dziejowego procesu, w którym uczestniczy*¹⁰. Tym samym lider Podemos bezpośrednio wskazał kierunek umotywowania specyfiki ugrupowania, którego podstawą jest połączenie wyjaśniania intencjonalnego z przemianami historycznymi, zachodzącymi w rzeczywistości politycznej¹¹. Umożliwia to umieszczenie czynników partykularnych w kontekście zachodzących w Hiszpanii przemian społecznych, zewnętrzne doświadczenie stanowi zaś jedynie zbiór elementów wzbogacających wiedzę dotyczącą skutecznego działania w ramach danej sytuacji politycznej.

Biorąc pod uwagę powyższe, można zauważyć zasadniczy zwrot w kierunku koncepcji *phronesis*. Oddziaływanie ukierunkowane bezpośrednio na zmianę struktury mogłoby zostać zaklasyfikowane jako działalność socjotechniczna, proponowane ujęcie wyklucza jednak wertykalność i hierarchię, które narzuca terminologia, taka jak system sterujący i system sterowany, gdzie kierunkiem działania jest świadome dokonywanie zmian społecznych przy wykorzystaniu określonych narzędzi i technik oddziaływania, stanowiące podstawę osiągnięcia wyznaczonego celu¹². Analizując kontekst sytuacyjny, proponowane działanie w o wiele większym stopniu nawiązuje do podejścia fronetycznego, koncentrującego się na konieczności ukierunkowania badań politologicznych na rozwiązywanie faktycznie występujących w społeczeństwie problemów¹³. Punktem wspólnym jest w tym przypadku charakter oddziaływania na system – w przeciwieństwie do socjotechniki, w której wyznaczony cel ma charakter autoteliczny, proponowane podejście dzieli z fronetycznym koncentrację na odniesieniu się do sytuacji problemowej, gdzie cel jest pochodną analizy sytuacyjnej. Jednakże podczas gdy omawiane przez Zbigniewa Kantykę ujęcie w centrum rozważań stawia przedmiot i zakres prowadzonych badań o charakterze stosowanym, proponowane podejście skupia się na implementacji wiedzy już dostępnej do rzeczywistości politycznej. Techniki co do zasady nie są tak istotne, jak warstwa teoretyczna i kontekst sytuacyjny, stanowią dopiero pochodną dostosowaną do warunków i adekwatną do sytuacji problemowej.

Korzystanie z zasobów wiedzy naukowej w celu kreowania rzeczywistości politycznej jest również widoczne w podejściu określanym jako *evidence based policy* (EBP), które koncentruje się na tworzeniu polityk publicznych na podstawie wiedzy i dowodów naukowych. W tym ujęciu działania i ich efekty poddawane są ewaluacji, tak aby

¹⁰ E. Młyńczyk, *Politolog w „sporze” z metodą. Quasi-badacz a quasi-ekspert*, „Athenaeum. Polskie studia politologiczne” 2013, vol. 39, s. 12.

¹¹ T. Klementewicz, *Rola wyjaśniania w rozumieniu działań i zjawisk politycznych*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. 17, s. 38-39; J. Topolski, *Rozumienie historii*, Warszawa 1978, s. 37-38.

¹² E. Scheffs, *Socjotechnika władzy*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 1, s. 35-47.

¹³ Z. Kantyka, *Między teorią a praktyką. Podejście fronetyczne we współczesnej politologii*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 19, s. 15-33.

zaprojektować rozwiązanie w maksymalny sposób odpowiadające zgłaszanym potrzebom i na bieżąco dostosowywać kierunki jego rozwoju do aktualnej sytuacji społecznej. Postrzeganie w powyższy sposób możliwości, jakie stwarza EBP, ma znamiona Weberskiego typu idealnego, jednak w rzeczywistości politycznej podejście to jest obarczone problemami, takimi jak zagrożenie upolitycznienia badań czy nierzetelność naukowa, mająca na celu wyłączenie potwierdzenie obranego kierunku działania¹⁴. Kwestia naukowego wyjaśniania zasadności działań stała się jednym z poważniejszych problemów Podemos na drugim etapie aktywności. Konieczność doprecyzowania założeń programowych partii w sytuacji działalności parlamentarnej obligowała do zastosowania rozwiązań i propozycji w dalszym ciągu pozostających w teoretycznych ramach wiążących jej twórców, tak aby zachować ciągłość specyfiki ugrupowania i narzędzi wypracowanych na pierwszym etapie rozwoju. Poprzez eklektyczność teoriopolityczną – związaną z połączeniem koncepcji Errejóna i Iglesiasa – widoczne jest to szczególnie w promowaniu podejścia integralnego, gdyż *pomimo wielości teorii czy programów badawczych oraz przy założeniu ich intersubiektywności, ostatecznym dla nich odniesieniem jest konkretny świat życia człowieka jako gatunku oraz kreowana przez niego kultura*¹⁵. Perspektywa ta uwidacznia się w twórczości pierwszego z wymienionych badaczy, zwłaszcza w zakresie znaczenia prawidłowej i dogłębnej analizy politologicznej dla kreowania działań i inicjowania procesów adekwatnych w stosunku do panującej sytuacji. Errejón postrzega zarówno politykę, jak i władzę jako zjawiska cechujące się dużą dynamiką. Permanentny proces konstruowania, zachodzący w przestrzeni cechującej się dużymi napięciami, obliguje do wzmocnienia zdolności identyfikacji zmieniających się stosunków i relacji, co stanowić ma podstawę skutecznego funkcjonowania w przestrzeni publicznej. Dzięki swojemu dualnemu charakterowi, łączącemu zarówno funkcje diagnostyczne, jak i programowe, umożliwia skuteczne kreowanie polityk publicznych oraz późniejszą ewaluację ich skuteczności. Jak podkreśla w jednym ze swoich artykułów, możliwości te są istotne zarówno dla rządów, jak i podmiotów opozycyjnych, które dopiero kreują swoją strategię lub dążą do zmiany istniejącego porządku¹⁶.

Odmienną perspektywę dotyczącą wartości badań w zakresie nauk o polityce prezentował Pablo Iglesias, który uważał, iż wybitne osiągnięcia w tej dziedzinie nie są w stanie przysłużyć się większości ludzi, ponieważ ci nie rozumieją stosowanego przez badaczy języka. W związku z tym wartość użytkowa takiej wiedzy jest niewielka¹⁷. Na tej podstawie stworzył tzw. hipótesis Tuerka, która stanowiła podstawę kreowania nowej formy komunikacji i upowszechniania wiedzy naukowej. Według Iglesiasa *jednym z dramatów ruchów społecznych i marksizmu była ich niezdolność do tłumaczenia, do dyskutowania o normalnych rzeczach, które są w ludzkich głowach, co ostatecznie nazywamy*

¹⁴ B. Józefowski, *Evidence-based policy – nowa koncepcja dotycząca starych problemów*, „Zarządzanie Publiczne” 2012, nr 1 (19).

¹⁵ A. Laska, *Teoria polityki. Próba ujęcia integralnego*, Bydgoszcz 2017, s. 12-13.

¹⁶ Í. Errejón Galván, *¿Qué es el análisis político? Una propuesta desde la teoría del discurso y la hegemonía*, „Revista Estudiantil Latinoamericana de Ciencias Sociales” 2011-2012, vol. 1, nr 1, s. 2.

¹⁷ Cały wykład P. Iglesiasa *Qué debe decir la izquierda* dostępny na kanale YouTube, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=nfK2Bl4NjGM>, 10 IX 2021.

*hegemonią*¹⁸. Celem uproszczenia przekazu i dostosowania go do możliwości maksymalnie szerokiej grupy stworzono internetowy program La Tuerka, w ramach którego analizowano aktualnie zachodzące wydarzenia, zjawiska i procesy, często przez pryzmat teorii politycznych, odwołując się między innymi do uznanych za skuteczne i przetestowane w praktyce Ameryki Łacińskiej założenia Gramsciego, Laclaua czy Mouffe. Występowali w nim wykładowcy uniwersyteccy, dziennikarze oraz lewicowi działacze, którzy w formule spotkań i dyskusji prezentowali interpretacje poddawanych rozważaniom procesów¹⁹.

TEORIOPOLITYCZNY RDZEŃ DZIAŁALNOŚCI PODEMOS

Bazując na podejściu integralnym, należy zauważyć, iż praktyczna użyteczność teorii politycznych w świecie rzeczywistym wynika bezpośrednio ze źródeł ich powstawania i wewnętrznej konstrukcji. Klaus von Beyme, wyróżniając trzy elementy składające się na teorię, podkreśla, iż jest to system wzajemnie powiązanych wypowiedzi na temat określonego wycinka rzeczywistości politycznej, gdzie występują informacje o założeniach i warunkach brzegowych, przy których dwa zdarzenia lub dwie czynności zmieniają się ze sobą, stwarzając możliwość tworzenia hipotez co do przyszłych wydarzeń i zmian²⁰. Tym samym, wywodząc się ze świata praktyki, teoria ma za zadanie wykrywanie prawidłowości zachodzących zjawisk i procesów życia społecznego o różnym stopniu ogólności²¹. W procesie tym istotne znaczenie ma jednak przede wszystkim uwarunkowanie podmiotu badającego – teoretyka, które rzutuje nie tylko na jego ogląd i interpretację świata, ale również metodologiczne uwarunkowanie prac badawczych. Jak zauważa Filip Pierzchalski: *analiza fenomenu teoretyzowania czy formułowania teorii na gruncie nauki o polityce nie może pominąć psychologicznych aspektów pracy uczonych, gdzie generowanie oryginalnych pomysłów, twórcza ekspresja, podświadome olśnienia czy irracjonalne, wręcz fantasmagoryczne asocjacje w fazie konceptualizacji stają się ważnym – jeśli nie najważniejszym – elementem badań teoretycznych*²². Subiektywne wybory oraz interpretacje zachodzących w rzeczywistości społeczno-politycznej procesów i zjawisk stanowią jedno z istotniejszych elementów warunkujących metodologiczne założenia podmiotu badającego. Uzasadniają one jednocześnie konieczność uwzględniania w procesach teoretyzowania takich elementów, jak własności strukturalne i materialne składniki kultury, w tym również wytwory polityki, które obiektywnie

¹⁸ E. Muriel, *Cinco claves del éxito de la campaña electoral de Podemos*, La Marea, 26 V 2014, [online] <https://www.lamarea.com/2014/05/26/cinco-claves-del-exito-de-la-campana-electoral-de-podemos>, 8 VIII 2021 [tłumaczenie własne].

¹⁹ Zob. kanał *La Tuerka*, YouTube, [online] www.youtube.com/user/LaTuerka, 13 IX 2021.

²⁰ K. von Beyme, *Współczesne teorie polityczne*, przeł. J. Łoziński, Warszawa 2007, s. 13.

²¹ A. Chodubski, *Metodologia jako szczególna wartość badań politologicznych*, „Studia Gdańskie. Wzjęcie i rzeczywistość” 2009, t. 6, s. 91.

²² F. Pierzchalski, *Wyobraźnia twórcza – o źródłach teoretyzowania w naukach politycznych*, „Teoria Polityki” 2017, nr 1, s. 40.

kształtują daną sytuację, co składa się na podejście integralne, łączące w sobie zarówno obiektywne, jak i subiektywno-narracyjne aspekty polityki²³.

Jak zostało już zaznaczone, przypadek Podemos, ze względu na uznawany i wykonywany przez badaczy paradygmat krytyczny, ma w analizowanym kontekście charakter kompleksowy. Oznacza to, iż badacze występują jednocześnie w roli aktywnych aktorów politycznych. Zgodnie z koncepcją indywidualizmu metodologicznego, gdzie *zjawiska społeczne są wypadkową indywidualnych działań i należy je wyjaśniać przez odwoływanie się do indywidualnych motywów*²⁴, pozwoliło to na wyjaśnianie zachodzących w Hiszpanii przemian jako konsekwencji działalności konkretnych jednostek, kierujących się określonymi motywacjami oraz wypracowaną wiedzą w sprecyzowanym kontekście sytuacyjnym. Aktywność ta ma charakter racjonalny, co wynika z poparte go badaniami przekonania dotyczące adekwatności wytworzonej wiedzy w stosunku do sytuacji jej implementowania. Również indywidualizm stosuje bowiem wyjaśnianie intencjonalne, oznaczające, iż dane zachowanie podmiotów zmierza do osiągnięcia wyznaczonego celu. Witold Strawiński zauważa jednak, iż schemat tego typu wyjaśniania powinien uwzględniać nie tylko cele i pragnienia jednostki, ale także relację, jaka zachodzi pomiędzy trzema elementami: wspomnianymi pragnieniami, a ponadto przekonaniem i działaniami²⁵.

Koncentrując uwagę na teoriopolitycznych podstawach funkcjonowania Podemos, wyodrębnić można dwie przewodnie koncepcje, które stały się osią konstruowanych narzędzi i rozwiązań. Pomimo zaangażowania w projekt znacznej liczby naukowców status dominujący uzyskała perspektywa lidera ugrupowania, Pabla Iglesiasa, oraz określonego mianem głównego teoretyka partii – Íñiga Errejóna. Biorąc pod uwagę przytoczony powyżej schemat wyjaśniania intencjonalnego, na przykładzie tych dwóch badaczy dostrzegamy zróżnicowany kierunek realizacji w sferze *praxis* teorii wywodzących się z jednego rdzenia, gdzie zbieżne pragnienia poparte podobnymi przekonaniem determinują odmienne działania. Niezaprzeczalnie bazowym pojęciem w interpretowaniu przez nich rzeczywistości był konflikt, stanowiący oś procesów zachodzących w społeczeństwie. Obaj postulowali zmianę układu sił w hiszpańskiej polityce poprzez oddolne przekształcenia, w których centralną rolę odgrywają ruchy społeczne. Wewnętrzna dychotomia ujawniła się jednak w momencie rozpoczęcia aktywności parlamentarnej, a zatem *de facto* włączenia w negowany system. W przypadku Iglesiasa, który opozycyjny charakter ugrupowania ujmował w kategoriach pozaparlamentarnych (*Jeśli nie rządysz, instytucje są niczym niszczarką*²⁶), główną siłą sprawczą było założenie dalszej permanentnej kontestacji w relacji antagonistycznej, w tym przy wykorzystaniu

²³ A. Laska, *O niezbędności politologicznej interpretacji – subiektywność i narracyjność jako determinanty warsztatu politologa*, „Teoria Polityki” 2020, nr 4.

²⁴ A. Grobler, *Metodologia nauk*, Kraków 2006, s. 232.

²⁵ W. Strawiński, *Funkcja i cele nauki – zarys problematyki metodologicznej*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2011, t. 47, nr 3, s. 326-327.

²⁶ F. Manetto, *Iglesias pide Podemos que se prepare para una huelga general si gobierna Rajoy*, El País, 15 X 2016, [online] https://elpais.com/politica/2016/10/14/actualidad/1476465570_913470.html, 8 X 2021 [tłumaczenie własne].

możliwości obywatelskiego nieposłuszeństwa. Linia konfliktu przebiegała zatem nadal w obszarze pozainstytucjonalnym – mobilizacja polityczna miała wyrażać kontestację dotychczasowego systemu tworzonego przez dwie w dalszym ciągu dominujące partie. Systemowe dążenie do zmiany w ramach relacji agonistycznej cechowało natomiast perspektywę Errejóna – Podemos stanowiła reprezentację obywateli, co obligowało ją do instytucjonalnego działania na ich rzecz. Wzmocnienie potencjału politycznego społeczeństwa miało odbywać się poprzez promowanie oddolnych inicjatyw i zwiększenie zaangażowania w lokalne życie polityczne. Tym sposobem, w przeciwieństwie do Iglesiasa, ustanawiał on linię konfliktu nie w obszarze ideologicznym, lecz socjocentrycznym, stymulującym społeczeństwo do permanentnego rozwoju.

Powyższe rozbieżności, wynikające bezpośrednio z podstaw badawczych, nie były jednak widoczne – aż do momentu uzyskania przez Podemos miejsca w hiszpańskiej izbie niższej. Od 2014 roku obserwowalne było natomiast działanie eklektyczne, wykorzystujące potencjał wiedzy, perspektyw naukowych i doświadczeń obu polityków. Co istotne, zasadność odwołania się do konceptów wywodzących się z perspektywy lewicowej znajdowała potwierdzenie w ówczesnej sytuacji politycznej Hiszpanii. Postulat zrewidowania dotychczasowej struktury obejmował kontestację całości relacji politycznych, ukształtowanych na przestrzeni 32 lat przez pravicową Partię Ludową (PP) i lewicową Partię Socjalistyczną (PSOE). Położenie w 2014 roku nacisku na wartości lewicowe, które ze względu na kontekst historyczny są silnie zakorzenione w społeczeństwie hiszpańskim, miało w tym okresie zasadnicze znaczenie dla popularyzacji koncepcji nowego ugrupowania. Protesty w ramach Ruchu Oburzonych, koncentrujące się na dotychczasowej polityce pravicowego rządu, skumulowały w krótkim czasie rozczarowanie całą dotychczasową klasą polityczną, tworząc przestrzeń dla uformowania nowej siły w obszarze zajmowanym przez partię opozycyjną. Już w 2011 roku ukształtowała się zatem nowa linia konfliktu, która zaadaptowana przez Podemos zinterpretowana została jako antagonistyczny konflikt pomiędzy władzą/kastą a obywatelami. Ten sposób interpretacji zgodny był z koncepcjami zarówno Iglesiasa, jak i Errejóna.

Dla pierwszego z nich, bazującego na założeniach Antonio Negriego i Michaela Hardta (dotyczących zjawiska przeciwładzy²⁷) oraz Alana Touraina (podkreślającego znaczenie ruchów społecznych dla eksponowania występujących w społeczeństwie dychotomii i przeprowadzania zmiany społeczno-politycznej²⁸), sytuacja w Hiszpanii oznaczała ukształtowanie się sił wyrażających konstruktywny opór i bunt, mający doprowadzić do dogłębnych przekształceń dotychczas funkcjonującej struktury. Perspektywa ta znajduje potwierdzenie w jednym z jego artykułów, w którym podkreśla, iż *nieposłuszeństwo obywatelskie okazało się fundamentalnym instrumentem działania nowych ruchów społecznych [...], które potrafiły przekształcić je konceptualnie i dyskursywnie w strategię praktyki politycznej, dostosowanej do aktualnych, globalnych okoliczności [...]*.

²⁷ M. Hardt, A. Negri, *Imperium*, przeł. S. Ślusarski, A. Kołbaniuk, Warszawa 2005.

²⁸ P. Iglesias Turrión, *El movimiento de "tute blanche". Experiencias y estrategias*, E-Prints Complutense. Repositorio Institucional de la UCM, [online] <https://eprints.ucm.es/id/eprint/37382/>, 6 IX 2021.

Stworzyły na jej podstawie nowe narzędzie interwencji socjaldemokratycznej²⁹. Z kolei Errejón, którego fundamentalnymi punktami odniesienia były koncepcje Ernesta Laclaua i Chantall Mouffe, ukształtowaną sytuację konfliktową postrzegał w kategoriach populistycznych i agonistycznych³⁰. Interpretacja zachodzących procesów mieściła się w jego rozumieniu polityki stanowiącej pole permanentnego konfliktu, mającego miejsce pomiędzy poszczególnymi aktorami politycznymi, rywalizującymi o uzyskanie statusu hegemonia w państwie. Jego linia przebiega wzdłuż Schmittowskiego podziału „my” i „oni”, kreowanego w procesie nieustannego dyskursu, który za Mouffe wpisuje się w logikę demokratycznego pluralizmu. Będący konfrontacją przeciwników, a nie wrogów, agonizm sprzyja działaniom konfrontacyjnym, mobilizując poszczególne grupy do artikulacji i obrony swoich interesów, co z kolei oddziałuje pozytywnie na jakość funkcjonowania demokracji³¹. W perspektywie Errejóna wśród rywalizujących o status hegemoniczny w państwie grup, rozczarowanych władzą i działalnością elit politycznych, wykształca się sytuacja określona jako *demokratyczne niezadowolenie/zniechęcenie (desafección democrática)*³². Jest ona podstawą procesu kształtującego poczucie wspólnoty, wyrażonej w populistycznej koncepcji Laclaua. Optyka taka wynika natomiast z jego bezpośredniej obserwacji procesów politycznych: *wszystkie triumfujące siły polityczne, będące głównymi sprawcami załamań względnie zinstytucjonalizowanych systemów politycznych, powoływały się na lud zarówno jako symbol swojej legitymizacji, jak i wspólnotę polityczną, zmobilizowaną do rozwinięcia swojego, ograniczanego instytucjonalnie i negowanego, potencjału*³³. To właśnie doświadczenie bezpośredniej obserwacji implikacji założeń teoretycznych do praktyki politycznej w Boliwii, gdzie całość działań podejmowanych przez wiceprezydenta Álvara Garcíę Linera, miała swoją podstawę w teorii hegemonii Gramsciego, wzbogaconej przez analizy i bezpośrednią obserwację bieżących wydarzeń³⁴, wpłynęła na sposób konstruowania strategii kreowania działań politycznych.

²⁹ Tenże, *Desobediencia civil y movimiento antiglobalización. Una herramienta de intervención política*, „Revista Telemática de Filosofía y Derecho” 2001/2002, nr 5, [online] <https://eprints.ucm.es/id/eprint/37322/>, 10 IX 2021 [tłumaczenie własne].

³⁰ Por. L. Tomassen, *Hegemony, Populism and Democracy. Laclau and Mouffe Today (Review Article)*, „Revista Española de Ciencia Política” 2016, nr 40; zob. J. Townshend, *Laclau and Mouffe's Hegemonic Project. The Story So Far*, „Political Studies” 2004, vol. 52.

³¹ A. Lewandowski, *Polityczność w optyce postmarksizmu – demokracja agonistyczna*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2012, t. 13.

³² Í. Errejón Galván, *El 15-M como discurso contrahegemónico*, „Encrucijadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales” 2011, nr 2, s. 120-145, [online] <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3819589>, 19 IX 2021 [tłumaczenie własne].

³³ Tenże, *Política, conflicto y populismo (I). La construcción discursiva de identidades populares*, „VientoSur” 2011, nr 114, s. 75-85, [online] https://www.academia.edu/1385573/_La_construcci%C3%B3n_discursiva_de_identidades_populares_Pol%C3%ADtica_conflicto_y_populismo_I, 19 IX 2016 [tłumaczenie własne].

³⁴ Tenże, *La lucha por la hegemonía durante el primer gobierno de MAS en Bolivia (2006-2009). Un análisis discursivo*, E-Prints Complutense. Repositorio Institucional de la UCM, [online] <https://eprints.ucm.es/id/eprint/14574/>, 14 IX 2016.

Uwzględniając podstawy teoretyczne jego twórców, wyznaczono trzy podstawowe elementy stanowiące fundamenty działania. Pierwszym z nich jest rywalizacja o hegemonię w obszarze dyskursu politycznego. Wiązało się to z uzyskiwaniem kontroli w debatach poprzez nadawanie słowom określonych znaczeń. Najbardziej reprezentatywnymi dla ugrupowania były pojęcie „kasta”, które zgodnie z zamierzeniami liderów Podemos w krótkim czasie zaczęło funkcjonować jako określenie partii tworzących dotychczasowy system, w szczególności prawicowej Partii Ludowej (PP) oraz lewicowej Partii Socjalistycznej (PSOE), oraz zakorzeniony w dyskursie termin „zmiana”, który stanowił określenie kompleksowości działań ugrupowania, związanych z ukierunkowaniem na wewnętrzne przekształcenie dotychczas funkcjonującej struktury partyjnej i politycznej. Drugi element koncentruje się na procesie kreacji silnego lidera, którego charakter – zgodnie z założeniami – miał opierać się na koncepcji *пустego znaczącego* i stanowić jeden z kluczowych komponentów budowania wspólnoty. *Пусте znaczące* są bowiem elementem stanowiącym spoiwo dla kształtujących się grup, elementami umożliwiającymi proces identyfikacji, swoiste *zszycie społeczeństwa*³⁵. Trzecia składowa odnosi się natomiast do rozwijania struktur partyjnych na podstawie idei socjocentrycznych, stojących w opozycji do ustalonego porządku politycznego opartego wyłącznie na działalności elit. Struktura partii zorientowana była na oddolne angażowanie obywateli w procesy partyjne poprzez tworzenie komórek określanych jako *circulos* („kręgi”)³⁶.

Bazując na tych komponentach, Errejón podkreślał, iż Podemos nie jest zorientowana wyłącznie na zdobycie głosów wyborczych, lecz przede wszystkim na zbudowanie wspólnoty politycznej, zjednoczonej pomimo swojej wewnętrznej różnorodności, skoncentrowanej na działaniach na rzecz zmiany sytuacji, zidentyfikowanej jako niekorzystna³⁷. Element ten jest kluczowy dla odróżnienia podejmowanych działań od socjotechniki czy projektów marketingowych. W warstwie teoretycznej specyfika opracowanych rozwiązań nastawiona była na wewnętrzne przekształcenie dotychczasowej struktury politycznej w określonym kierunku, jednak zaproponowane techniki i narzędzia nie wiązały się z kategorią sterowania. Można przyjąć założenie, iż dawały one stosunkowo dużą swobodę wyboru kierunku rozwoju, zwłaszcza przy utrzymaniu koncentracji na budowaniu wspólnot lokalnych za pomocą oddolnych inicjatyw obywatelskich jako podstawowym elemencie zmiany systemowej³⁸. To ukierunkowanie, biorąc pod uwagę podstawy teoretyczne oraz właściwości aksjonormatywne, było szczególnie forsowane przez Errejóna. Jak już wspomniano, Pablo Iglesias zaznaczał, iż podstawowym punktem odniesienia jest pozainstytucjonalna aktywność obywateli, stanowiąca odpowiedź na aktualną działalność rządu. Docelowo to ona, zgodnie

³⁵ E. Laclau, *Dlaczego puste znaczące mają znaczenie dla polityki?*, [w:] tegoż, *Emancypacje*, przeł. L. Koczanowicz [i in.], Wrocław 2004.

³⁶ P. Iglesias Turrión, *Círculos Podemos*, Público, 24 I 2014, [online] <https://blogs.publico.es/pablo-iglesias/760/circulos-podemos/>, 6 VIII 2021.

³⁷ D.A. García, E.A. Fonseca Porras, *El método Podemos. Marketing marxista para partidos no marxistas*, Madrid 2015, s. 31-32.

³⁸ *Intervención de Íñigo Errejón en el acto de “Hacemos!” en San Fernando de Henares*, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=j2xGQiIqc0c>, 10 IX 2021.

z koncepcją nieposłuszeństwa obywatelskiego, tworzy realną wspólnotę obywateli. Elementarnym czynnikiem jest w tym przypadku permanentna kontestacja rzeczywistości politycznej oraz konsekwencji funkcjonowania aktualnego gabinetu, implikująca poczucie tożsamości³⁹.

Odnosząc się do obu podejść teoretycznych, można zauważyć ich znaczący wpływ na zdolność kreowania działań politycznych. Oddolna aktywność społeczna, mająca swój modelowy przykład w działalności Ruchu 15-M, stanowiła dla Iglesiasa rewindykację potencjału politycznego powstałego na skutek działalności ruchu społecznego oraz wzór koncepcji nieposłuszeństwa obywatelskiego. Na komponentach tych stworzone zostało ugrupowanie, które w ciągu trzech miesięcy zainicjowało powstanie 400 oddolnych komórek partyjnych (*circulos*) i zdobyło 1 245 948 głosów w wyborach do Parlamentu Europejskiego⁴⁰. Jednakże Podemos, która jako kompilacja podejść teoretycznych miała stać się instytucjonalnym narzędziem zmiany zainicjowanej przez Ruch Oburzonych, w momencie wejścia do rywalizacji międzypartyjnej i parlamentarnej utraciła stabilność tożsamościową. Rozdźwięk powstały na skutek konfrontacji dwóch odmiennych perspektyw spowodował odejście z ugrupowania Íñiga Errejóna oraz przeformułowanie koncepcji partii. To ostatnie stanowiło konsekwencję zmiany pozycji Podemos, która w 2020 roku jako koalicja Unidas Podemos uformowała rząd wspólnie z główną lewicową partią Hiszpanii – PSOE. Wzajemne oddziaływanie powyższych wydarzeń skutkowało stopniowym zanikaniem elementów teoretycznych w procesie konstruowania strategii ugrupowania. Tożsamość partii, której rdzeniem była kontestacja i opozycyjność, poprzez wejście do rządu utraciła główny element tworzący jej swoistość, zwłaszcza w momencie obserwowalnego odchodzenia od dyskursu populistycznego. Tracąc komponent związany z budową wspólnoty ludowej oraz punkt odniesienia w postaci rządzących, jej liderzy, ze względu na swoją pozycję teoriopolityczną, nie zdecydowali się na odwołania do innych rozwiązań teoretycznych. Ta obserwowalna utrata bazy koncepcyjnej, stanowiąca przez sześć lat *clou* funkcjonowania Podemos, spowodowała zaś wyczerpanie pierwotnej idei samego podmiotu.

PODSUMOWANIE

Omawiany w artykule przypadek kreowania działania politycznego na podstawie założeń teoriopolitycznych wiąże się bezpośrednio z perspektywą krytyczną. Wejście badacza w obszar *praxis*, które ze względu na fundamentalne założenia może być postrzegane za naturalne, pozostaje często jedynie w sferze postulatywnej. Małgorzata

³⁹ *Errejón, responde a Iglesias, en una manifestación, que “no hay contradicción” entre la calle y las instituciones*, El Diario, 6 X 2016, [online] https://www.eldiario.es/politica/errejon-iglesias-manifestacion-contradiccion-instituciones_1_3800563.html, 10 IX 2021.

⁴⁰ Wyniki wyborów dostępne są na stronie Info Electoral w zakładce Resultados electorales, [online] <https://infoelectoral.interior.gob.es/opencms/es/elecciones-celebradas/resultados-electorales/>, 16 V 2022.

Mikołajczyk zauważa bowiem, iż *trudno jednak dostrzec w [...] wizji tego paradygmatu i orbitujących wokół niego przedstawicieli intelektualnych środowisk szczególną pasję do wyjścia z za biurka lub pozamedialnego, na przykład politycznego, zaangażowania*⁴¹. Dodatkowo przeprowadzona analiza jednoznacznie pokazuje, iż w zakresie powszechnego przekazu wartość merytoryczna, a w związku z tym również teoretyczna ustępują pola ideologicznemu klasyfikowaniu wyrażającemu się w procesie myślenia ideologicznego⁴², dynamika działań politycznych utrudnia zaś systematyzowanie i kontynuowanie wypracowanych rozwiązań. Wartość dodana teorii w procesach kreowania działań jest jednak widoczna szczególnie poprzez 1) skuteczność wdrożenia opartych na niej mechanizmów oraz 2) umożliwienie przeprowadzenia analizy politologicznej, będącej podstawą ich implementacji. Pomimo rozbieżności, które ostatecznie doprowadziły do odejścia Errejóna z ugrupowania, wydaje się, iż jedynie kompilacja jego umiejętności do opracowania technik oddziaływania oraz zdolność Iglesiasa do interpretacji i działania w okresie zachodzących w Hiszpanii przemian umożliwiły skuteczne przeniesienie założeń teorii do sfery *praxis*, co stanowi potwierdzenie tezy o wartości dodanej konceptów teoretycznych. Jednocześnie obserwowalna sekwencja wydarzeń oraz konsekwencje wytworzenia wewnętrznej dychotomii w strukturach ugrupowania obrazują wymóg projektowania działań na podstawie wysokich zasobów wiedzy teoretycznej i praktycznej. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do skuteczności wdrożenia założeń Laclaua i Mouffe, którzy *zawsze podkreślali, że ich koncepcja stanowi zbiór refleksji teoretycznych, które mają umożliwić praktyczne zmiany polityczne w duchu lewicowym*⁴³. Wystąpienie luki naukowej może bowiem skutkować utratą rdzenia tożsamościowego i powodować, jak nastąpiło to w przypadku Podemos, trudności w zakresie konstruowania planów, a także strategii dalszego funkcjonowania. Konstatując, niezależnie od dalszego rozwoju ugrupowania oraz jego ukierunkowania teoriopolitycznego, analiza kształtowania się i oddziaływania Podemos na proces przekształceń hiszpańskiego układu sił politycznych stanowi istotny wkład w rozważania na temat skuteczności, zasadności i kierunku wykorzystywania treści teoretycznych do kreowania działań politycznych. Poddany badaniu casus, choć koncentrujący się głównie na przykładach aktywności politycznej badaczy, eksponuje przede wszystkim właściwą interpretację uwarunkowań społecznych w kontekście planowanych kierunków działań oraz konieczność jej stałej ewaluacji w obliczu dynamiki zachodzących procesów, oddziałujących zarówno na kształtowaną sytuację, jak i sam podmiot. To właśnie ta wzajemna interakcja oraz samorefleksja stanowią w dużej mierze o możliwości długofalowych działań i tworzenia potencjalnie adekwatnych mechanizmów lub instrumentów, wynikających ze zmieniających się warunków politycznych, społecznych oraz kulturowych.

⁴¹ M. Mikołajczyk, *Niektóre pojęcia*, s. 81.

⁴² M. Karwat, *Cechy myślenia ideologicznego*, „Oblicza Komunikacji” 2008, t. 1.

⁴³ K. Minkner, *Metateoretyczne uwagi do koncepcji polityczności Chantal Mouffe w kontekście jej ideologicznych uwikłań*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2017, t. 22, s. 54.

BIBLIOGRAFIA

- Beyme K. von, *Współczesne teorie polityczne*, przeł. J. Łoziński, Warszawa 2007.
- Bohman J., *Theories, Practices, and Pluralism. A Pragmatic Interpretation of Critical Social Science*, „Philosophy of the Social Sciences” 1999, vol. 29, nr 4, <https://doi.org/10.1177/004839319902900401>.
- Borowiec P., *Konsekwencje twierdzenia, że „to nie przedmiot konstytuuje teorię, ale teoria swój przedmiot” oraz czy badanie zjawisk politycznych może się obyć bez wstępnej teorii?*, [w:] *Odmiany współczesnej nauki o polityce*, t. 1, red. P. Borowiec, R. Kłosowicz, P. Ścigaj, Kraków 2014.
- Borowiec P., *W stronę konstruowania teorii o polityce – szansa lepszego zrozumienia fenomenu polityki*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2017, t. 23, <https://doi.org/10.19195/1643-0328.23.1>.
- Chodubski A., *Metodologia jako szczególna wartość badań politologicznych*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2009, t. 6.
- Errejón Galván Í., *El 15-M como discurso contrabegemónico*, „Encrucijadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales” 2011, nr 2, [online] <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3819589>.
- Errejón Galván Í., *La lucha por la hegemonía durante el primer gobierno de MAS en Bolivia (2006-2009). Un análisis discursivo*, E-Prints Complutense. Repositorio Institucional de la UCM, [online] <https://eprints.ucm.es/id/eprint/14574/>.
- Errejón Galván Í., *Política, conflicto y populismo (I). La construcción discursiva de identidades populares*, „VientoSur” 2011, nr 114, [online] https://www.academia.edu/1385573/_La_construcci%C3%B3n_discursiva_de_identidades_populares_Pol%C3%ADtica_conflicto_y_populismo_I.
- Errejon Galvan I., *Que es el analisis politico? Una propuesta desde la teoria del discurso y la hegemonia*, „Revista Estudiantil Latinoamericade de Ciencias Sociales” 2011-2012, vol. 1, nr 1, <https://doi.org/10.18504/rl0101-2011-2012>.
- Errejón, responde a Iglesias, en una manifestación, que “no hay contradicción” entre la calle y las instituciones, El Diario, 6 X 2016, [online] https://www.eldiario.es/politica/errejon-iglesias-manifestacion-contradiccion-instituciones_1_3800563.html.
- García D.A., Fonseca Porras E.A., *El método Podemos. Marketing marxista para partidos no marxistas*, Madrid 2015.
- Grobler A., *Metodologia nauk*, Kraków 2006.
- Hardt M., Negri A., *Imperium*, przeł. S. Ślusarski, A. Kołbaniuk, Warszawa 2005.
- Held D., *Introduction to Critical Theory. Horkheimer to Habermas*, Berkeley, CA 1980, <https://doi.org/10.1525/9780520341272>.
- Iglesias Turrión P., *Círculos Podemos*, Público, 24 I 2014, [online] <https://blogs.publico.es/pablo-iglesias/760/circulos-podemos/>.
- Iglesias Turrión P., *Desobediencia civil y movimiento antiglobalización. Una herramienta de intervención política*, „Revista Telemática de Filosofía y Derecho” 2001/2002, nr 5, [online] <https://eprints.ucm.es/id/eprint/37322/>.

- Iglesias Turrión P., *El movimiento de "tute blanche". Experiencias y estrategias*, E-Prints Complutense. Repositorio Institucional de la UCM, [online] <https://eprints.ucm.es/id/eprint/37382/>.
- Intervención de Íñigo Errejón en el acto de "Hacemos!" en San Fernando de Henares*, YouTube, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=j2xGQiIqc0c>.
- Józefowski B., *Evidence-based policy – nowa koncepcja dotycząca starych problemów*, „Zarządzanie Publiczne” 2012, nr 1 (19).
- Kantyka Z., *Między teorią a praktyką. Podejście fronetyczne we współczesnej politologii*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 19.
- Karwat M., *Cechy myślenia ideologicznego*, „Oblicza Komunikacji” 2008, t. 1.
- Klementewicz T., *Rola wyjaśniania w rozumieniu działań i zjawisk politycznych*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. 17.
- La Tuerka*, YouTube, [online] www.youtube.com/user/LaTuerka.
- Laclau E., *Dlaczego puste znaczące mają znaczenie dla polityki?* [w:] E. Laclau, *Emancypacje*, przeł. L. Koczanowicz [i in.], Wrocław 2004.
- Laska A., *Doktryna i ruchy Nowej Lewicy wobec kapitalistycznej cywilizacji industrialnej*, [w:] *Pomiędzy kontynuacją a zmianą. Studia z myśli politycznej. W darze profesorowi Andrzejowi Wójtasowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Waskan, Bydgoszcz 2012.
- Laska A., *O niezbędności politologicznej interpretacji – subiektywność i narracyjność jako determinanty warsztatu politologa*, „Teoria Polityki” 2020, nr 4, <https://doi.org/10.4467/25440845TP.19.022.11788>.
- Laska A., *Teoria polityki. Próba ujęcia integralnego*, Bydgoszcz 2017.
- Lewandowski A., *Polityczność w optyce postmarksizmu – demokracja agonistyczna*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2012, t. 13.
- Manetto F., *Iglesias pide Podemos que se prepare para una huelga general si gobierna Rajoy*, El País, 15 X 2016, [online] https://elpais.com/politica/2016/10/14/actualidad/1476465570_913470.html.
- Marcuse H., *Porażka nowej lewicy*, „Nowa Krytyka” 2012, nr 29.
- Mikołajczyk M., *Niektóre pojęcia i słowa kluczowe teorii krytycznej*, „Teoria Polityki” 2018, nr 2.
- Minkner K., *Metateoretyczne uwagi do koncepcji polityczności Chantal Mouffe w kontekście jej ideologicznych uwikłań*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2017, t. 22, <https://doi.org/10.19195/1643-0328.22.4>.
- Młynczyk Ł., *Analiza u źródeł poznania teorii polityki i metodologii badań politologicznych w Polsce. Czy można i należy odseparować naukę od ideologii?*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia” 2015, vol. 22, nr 2, <https://doi.org/10.17951/k.2015.22.2.85>.
- Młynczyk Ł., *Politolog w „sporze” z metodą. Quasi-badacz a quasi-ekspert*, „Athenaeum. Polskie studia politologiczne” 2013, vol. 39.
- Muriel E., *Cinco claves del éxito de la campaña electoral de Podemos*, La Marea, 26 V 2014, [online] <https://www.lamarea.com/2014/05/26/cinco-claves-del-exito-de-la-campana-electoral-de-podemos>.
- Nieto-Galan A., *Antonio Gramsci Revisited. Historians of Science, Intellectuals, and the Struggle for Hegemony*, „History of Science” 2011, vol. 49, nr 4, <https://doi.org/10.1177/007327531104900404>.

- Nocoń J., *Metodologiczne podstawy współczesnej teorii polityki*, „Świat Idei i Polityki” 2006, t. 6.
- Pierzchalski F., *Wyobraźnia twórcza – o źródłach teoretyzowania w naukach politycznych*, „Teoria Polityki” 2017, nr 1, <https://doi.org/10.4467/00000000TP.17.002.6581>.
- “*Qué debe decir la izquierda*”. *Conferencia de Pablo Iglesias*, YouTube, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=nfK2Bl4NjGM>.
- Resultados electorales*, Info Electoral, [online] <https://infoelectoral.interior.gob.es/opencms/es/elecciones-celebradas/resultados-electorales/>.
- Rivero J., *Conversación con Pablo Iglesias*, Madrid 2014.
- Scheffs L., *Socjotechnika władzy*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 1, <https://doi.org/10.14746/pp.2016.21.1.3>.
- Strawiński W., *Funkcja i cele nauki – zarys problematyki metodologicznej*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2011, t. 47, nr 3.
- Tomassen L., *Hegemony, Populism and Democracy. Laclau and Mouffe Today (Review Article)*, „Revista Española de Ciencia Política” 2016, nr 40.
- Topolski J., *Rozumienie historii*, Warszawa 1978.
- Townshend J., *Laclau and Mouffe’s Hegemonic Project. The Story So Far*, „Political Studies” 2004, vol. 52, nr 2, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2004.00479.x>.

Weronika GÓRNICKA – absolwentka politologii na Uniwersytecie Zielonogórskim, stypendystka programu Erasmus (Universidad Católica San Antonio de Murcia, kierunek dziennikarstwo). W 2018 roku obroniła na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu rozprawę doktorską pt. *Zmiana układu sił w hiszpańskiej polityce po 2011 roku. Teoria i polityka*. Główne zainteresowania badawcze to zagadnienia związane z przekształceniami politycznymi zachodzącymi we współczesnej Hiszpanii oraz teoria polityki.